

शार्दूल भट्टराईको जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्वको अध्ययन

त्रिभुवनविश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र सङ्काय अन्तर्गत

नेपाली केन्द्रीयविभागको एम.ए. दोस्रो वर्षको दसौं पत्रको

प्रयोजनको लागि प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधार्थी

लक्ष्मी घिमिरे

नेपाली केन्द्रीयविभाग

त्रिभुवनविश्वविद्यालय

कीर्तिपुर

२०७३

शोध निर्देशकसिफारिस

त्रिभुवनविश्वविद्यालय, मानविकीतथा सामाजिकशास्त्र सङ्कायअन्तर्गत नेपाली केन्द्रीयविभागको एम.ए.दोस्रो वर्षकीविद्यार्थीलक्ष्मी घिमिरेलेशार्दूल भट्टराईको जीवनी,व्यक्तित्व रकृतित्वको अध्ययनशीर्षकको शोधपत्र मेरा निर्देशनमातयार पार्नुभएकोहो। यसको आवश्यकमूल्याङ्कनकालागिसिफारिस गर्दछु ।

मिति : २३/१२/२०७३

.....
प्राध्यापकरमेशप्रसाद भट्टराई
त्रिभुवनविश्वविद्यालय
नेपाली केन्द्रीयविभाग
कीर्तिपुर, काठमाडौं
२०७३

त्रिभुवनविश्वविद्यालय
मानविकीतथा सामाजिकशास्त्र सङ्काय
नेपाली केन्द्रीयविभाग
कीर्तिपुर, काठमाडौं

स्वीकृतिपत्र

त्रिभुवनविश्वविद्यालय नेपाली केन्द्रीयविभाग, मानविकीतथा सामाजिकशास्त्र सङ्कायअन्तर्गत र स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षकीविद्यार्थी लक्ष्मी घिमिरेद्वारा तयार पारिएको प्रस्तुतशार्दूल भट्टराईको जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्वको अध्ययनशीर्षकको शोधपत्रउक्ततहकानिम्नितउपयुक्त देखिनआएकोले स्वीकृत गरिएको छ ।

शोधपत्रमूल्याङ्कन समिति

१. प्रा. डा. देवीप्रसादगौतम .....
(विभागीयप्रमुख)
२. प्रा. रमेशप्रसाद भट्टराई .....
(शोधनिर्देशक)
३. प्रा. भरतप्रसाद भट्टराई .....
(वाह्य परिक्षक)

मिति: २४/१२/२०७३

कृतज्ञता ज्ञापन

शार्दूल भट्टराईको जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्वको अध्ययनशीर्षकको प्रस्तुतशोधपत्र मैले त्रिभुवनविश्वविद्यालयमानविकीतथा सामाजिकशास्त्र सङ्कायअन्तर्गत स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्ष दसौपत्रको प्रयोजनको लागिआदरणीय गुरु रमेशप्रसाद भट्टराईको निर्देशनमातयार गरेकीहुँ । आफ्नो कार्यव्यस्तताकाबीचपनि यो शोधपत्रतयारीका सन्दर्भमा प्रेमपूर्वक निर्देशन, आवश्यक सामग्रीतथाविविध सल्लाहदिनुहने गुरुप्रति सदैव ऋणी रहने छु ।

प्रस्तुतशोधपत्रतयारीकाकममाआवश्यक पर्ने सामग्रीका साथै महत्त्वपूर्ण मार्ग निर्देशनगर्नु हुने शोधनायकशार्दूल भट्टराईतथाउहाँका परिवार र साथीभाइप्रति सदा कृतज्ञ रहने छु । शोधपत्र लेखनका समयमाआवश्यक सल्लाह सुभाविदिने मेरो भिनाजुकाशीनाथखनाल र लक्ष्मण लुइटेलेप्रतिआभारी छु ।

आर्थिक तथाव्यावहारिक समस्यासँग सङ्घर्ष गरी आफ्नो पूरा जीवन नै मेरो अध्ययनकार्यको सहयोगमाबिताई मलाई यस अवस्थासम्मल्याउने मेरा पूजनीयपितागङ्गाप्रसाद घिमिरे तथामातापवित्रा घिमिरेप्रति म आजीवनऋणी रहनेछु । मलाईअक्षर चिनाउनेदेखि उच्चशिक्षाको बाटो देखाउने हजुरबुबादुर्गादत्त घिमिरेप्रति कृतज्ञ छु ।

प्रस्तुतशोधपत्रको तयारीकाकममामलाई विभिन्न क्षेत्रमा सहयोगगर्नुहुने मामाछविलाल लुइटेले अनिप्रत्यक्षतथा परोक्षरूपमा सहयोग गर्नुहुने सम्पूर्णशुभचिन्तकहरूप्रतिधन्यावाद टर्क्याउन चाहन्छु ।

यो शोधपत्रको आवश्यकमूल्याङ्कनकालागित्रि.वि. नेपाली केन्द्रीयविभागकीर्तिपुर समक्ष प्रस्तुतगर्दछु ।

शैक्षिक सत्र : २०६७/०६८

त्रि.वि. दर्ता नं. : ९-२-७७७-१३-२००६

परीक्षाक्रमाङ्क : २८३८५५

मिति : २०७३/१२/२४

शोधार्थी

लक्ष्मी घिमिरे

स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्ष

क्रमाङ्क : २८०२८०

नेपाली केन्द्रीयविभाग

कीर्तिपुर, काठमाडौँ ।

विषयसूची

पहिलो परिच्छेद : शोधपरिचय	१-५
१.१ विषयपरिचय १	
१.२ समस्याकथन १	
१.३ शोधकार्यका उद्देश्यहरू	२
१.४ पूर्वकार्यको समीक्षा	२
१.५ शोधकार्यको औचित्य, महत्त्व र उपयोगिता	४
१.६ अध्ययनको सीमाङ्कन	४
१.७ सामग्री सङ्कलनविधि	४
१.८ शोधविधि	४
१.९ शोधको रूपरेखा	५
दोस्रो परिच्छेद : शार्दूल भट्टराईको जीवनी	६-११
२.१ जन्म र जन्मस्थान	६
२.२ बाल्यकालर स्वभाव	६
२.३ शिक्षादीक्षा	७
२.४ दाम्पत्यजीवन र पारिवारिक अवस्था	८
२.४.१ विवाह	८
२.४.२ सन्तान	८
२.४.३ पारिवारिक अवस्था	८
२.५ कार्यक्षेत्रमाप्रवेश	८
२.६ पत्रकारितार स्तम्भ लेखन	९
२.७ भ्रमण	९
२.८ रुचि	९
२.९ सम्मान र पुरस्कार	९
२.१० जीवनदर्शन	१०
२.११ लेखन	१०
२.११.१ लेखनकालागि प्रेरणा र प्रभाव	१०
२.११.२ लेखनको प्रारम्भ र प्रकाशनको थालनी	१०
२.११.३ प्रकाशित पुस्तकारका कृतिहरू	१०
२.११.४ प्रकाशित फुटकर लेखरचनाहरू	१०
२.१२ साहित्यिक दृष्टिकोण	१०
तेस्रो परिच्छेद : शार्दूल भट्टराईको व्यक्तित्व	१२-१८
३.१ पृष्ठभूमि	१२

३.२ शारीरिक व्यक्तित्व	१२
३.३ व्यक्तित्वकाविभिन्न पाटाहरू	१२
३.३.१ साहित्यिकव्यक्तित्व	१३
३.३.१.१ कविव्यक्तित्व	१३
३.३.१.२ नाटककार व्यक्तित्व	१४
३.३.१.३ निबन्धकार व्यक्तित्व	१५
३.३.२ साहित्येत्तर व्यक्तित्व	१५
३.३.२.१ बैङ्किङ कर्मचारी व्यक्तित्व	१५
३.३.२.२ शिक्षकव्यक्तित्व	१५
३.३.२.३ सामाजिकव्यक्तित्व	१६
३.३.२.४ राजनैतिकव्यक्तित्व	१६
३.३.२.५ पत्रकार/स्तम्भकार व्यक्तित्व	१६
३.३.२.६ बहुभाषिकव्यक्तित्व	१८
३.४ जीवनीव्यक्तित्व र कृतित्वबीचअन्तरसम्बन्ध	१८

चौथो परिच्छेद : शार्दूल भट्टराईको 'बाँसुरीआतङ्क' नाटकसङ्ग्रहकोनाट्यकृतिको विश्लेषण

१९-१०४

४.१ विषयपरिचय	१९
४.२ एकाङ्की नाटकको स्वरूप र परिवर्तन	१९
४.३ नाटकका तत्त्वहरू	१९
४.३.१ कथानक	२०
४.३.२ पात्र	२०
४.३.३ सम्वाद	२१
४.३.४ भाषाशैली	२२
४.३.५ परिवेश	२२
४.३.६ उद्देश्य	२२
४.३.७ रङ्गमञ्चशिल्प	२३
४.४ बाँसुरी आतङ्क नाटकसङ्ग्रहका नाट्यकृतिको विधातात्त्विकविश्लेषण	२३
४.४.१ बाँसुरी आतङ्क	२३
(क) कथानक	२४
(ख) पात्र	२५
(ग) सम्वाद	२६
(घ) भाषाशैली	२७
(ङ) परिवेश	२८
(च) उद्देश्य	२८
(छ) रङ्गमञ्चशिल्प	२९

४.४.२ मृत्युधुन	२९
(क) कथानक	३०
(ख) पात्र	३२
(ग) सम्वाद	३२
(घ) भाषाशैली	३३
(ङ) परिवेश	३३
(च) उद्देश्य	३४
(छ) रङ्गमञ्चशिल्प	३४
४.४.३ गाउँखाने कथा	३४
(क) कथानक	३४
(ख) पात्र	३६
(ग) सम्वाद	३७
(घ) भाषाशैली	३८
(ङ) परिवेश	३८
(च) उद्देश्य	३९
(छ) रङ्गमञ्चशिल्प	३९
४.४.४ पहेंलाआँखाहरू	४०
(क) कथानक	४०
(ख) पात्र	४१
(ग) सम्वाद	४२
(घ) भाषाशैली	४३
(ङ) परिवेश	४३
(च) उद्देश्य	४४
(छ) रङ्गमञ्चशिल्प	४४
४.४.५ ठूलोशत्रु	४४
(क) कथानक	४४
(ख) पात्र	४५
(ग) सम्वाद	४६
(घ) भाषाशैली	४७
(ङ) परिवेश	४७
(च) उद्देश्य	४८
(छ) रङ्गमञ्चशिल्प	४८

४.४.६ गुलेलीको डर	४९
(क) कथानक	४९
(ख) पात्र	५०
(ग) सम्वाद	५१
(घ) भाषाशैली	५१
(ङ) परिवेश	५२
(च) उद्देश्य	५३
(छ) रङ्गमञ्चशिल्प	५३
४.४.७ अपराध-दण्ड	५४
(क) कथानक	५४
(ख) पात्र	५५
(ग) सम्वाद	५६
(घ) भाषाशैली	५७
(ङ) परिवेश	५८
(च) उद्देश्य	५८
(छ) रङ्गमञ्चशिल्प	५९
४.४.८ आयारामगयाराम	५९
((क) कथानक	५९
(ख) पात्र	६१
(ग) सम्वाद	६२
(घ) भाषाशैली	६३
(ङ) परिवेश	६३
(च) उद्देश्य	६४
(छ) रङ्गमञ्चशिल्प	६५
४.४.९ भय्याङ्ग	६५
(क) कथानक	६५
(ख) पात्र	६७
(ग) सम्वाद	६८
(घ) भाषाशैली	६९
(ङ) परिवेश	७०
(च) उद्देश्य	७०
(छ) रङ्गमञ्चशिल्प	७१

४.४.१० पराजितन्याय	७१
(क) कथानक	७२
(ख) पात्र	७३
(ग) सम्वाद	७५
(घ) भाषाशैली	७६
(ङ) परिवेश	७६
(च) उद्देश्य	७७
(छ) रङ्गमञ्चशिल्प	७८
४.४.११ क्रमशःहामीहुनेछौं	७८
(क) कथानक	७८
(ख) पात्र	७९
(ग) सम्वाद	८१
(घ) भाषाशैली	८१
(ङ) परिवेश	८२
(च) उद्देश्य	८२
(छ) रङ्गमञ्चशिल्प	८३
४.४.१२निर्वाङ्ग ढोङ्ग	८३
(क) कथानक	८३
(ख) पात्र	८५
(ग) सम्वाद	८६
(घ) भाषाशैली	८७
(ङ) परिवेश	८७
(च) उद्देश्य	८७
(छ) रङ्गमञ्चशिल्प	८८
४.४.१३ मृत्युक्रम	८८
(क) कथानक	८८
(ख) पात्र	९०
(ग) सम्वाद	९१
(घ) भाषाशैली	९२
(ङ) परिवेश	९२
(च) उद्देश्य	९३
(छ) रङ्गमञ्चशिल्प	९४

४.४.१४ शान्तियात्रा	९४
(क) कथानक	९४
(ख) पात्र	९५
(ग) सम्वाद	९६
(घ) भाषाशैली	९७
(ङ) परिवेश	९७
(च) उद्देश्य	९८
(छ) रङ्गमञ्चशिल्प	९८
४.४.१५ नेताभोक	९८
(क) कथानक	९९
(ख) पात्र	१००
(ग) सम्वाद	१०२
(घ) भाषाशैली	१०३
(ङ) परिवेश	१०३
(च) उद्देश्य	१०४
(छ) रङ्गमञ्चशिल्प	१०४
पाँचौं परिच्छेद : उपसंहार	१०५-१०७
५.१ उपसंहार	१०५
५.२ निष्कर्ष	१०५
५.३ सम्भाव्यशोधशीर्षकहरु	१०७
परिशिष्ट - शार्दूल भट्टराईसँग लिइएको लिखितअन्तर्वार्ता	१०८-११०
सन्दर्भ सामग्री	१११-११२

सङ्क्षेपीकृत सूची

वि.सं.	: विक्रम संवत्
एस.एल.सी.	: स्कुललिभिड सर्टिफिकेट (प्रवेशिकातह)
आई.ए.	: इन्टरमिडियट अफ आर्ट्स (प्रमाणपत्र तह)
बी.ए.	: ब्याचलर अफ आर्ट्स (स्नातकतह)
पी.एच.डी.	: डक्टर अफफिलोसफी (विद्यावारिधि)
डा.	: डाक्टर
पृ.	: पृष्ठ
त्रि.वि.	: त्रिभुवनविश्वविद्यालय
ने.के.वि.	: नेपाली केन्द्रीयविभाग
क्र.सं.	: क्रम सङ्ख्या

शार्दूल भट्टराईको जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्वको अध्ययन

लक्ष्मी घिमिरे २०७३